

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 9, 2021 | 30.09.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.9.74](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.74)

УДК 338.4

*С. С. Нестеренко,
к. е. н., доцент, директор, Інститут економіки та менеджменту,
Університет «Україна», м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-9090-3470*

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*S. Nesterenko
PhD in Economics, Associate Professor, Director, Institute of Economics and Management,
University "Ukraine", Kyiv*

FORMATION OF COMPETITIVENESS IN ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF FORESTRY ENTERPRISES

Представлений матеріал присвячено важливому питанню реформування лісогосподарського комплексу в контексті забезпечення належного рівня його конкурентоспроможності в економічному та соціальному аспектах. Зокрема, автором розроблена концептуальна модель формування конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу, яка охоплює основні стратегічні напрями реформування лісової галузі як на макро-, так і на мікрорівні. Запропонована модель передбачає такі складові підвищення конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу: правове, інвестиційне та інноваційне забезпечення ефективного розвитку підприємств галузі.

Правове забезпечення передбачає необхідність розробки і прийняття певних нормативно-законодавчих актів, скерованих на формування сприятливих податкових, митних, кредитних та інституціональних умов функціонування галузі. Інвестиційне забезпечення передбачає застосування механізму державних гарантій задля забезпечення захисту прав зарубіжних інвесторів; створення спільних підприємств із суб'єктами деревообробного підприємництва та укладання угод з органами місцевого самоврядування і суб'єктами агропромислового виробництва; формування позастатутних формувань у вигляді кластерів та інноваційних парків в лісосировинних регіонах. Інноваційне забезпечення передбачає розвиток диверсифікації; організацію системи маркетингового менеджменту на лісогосподарських підприємств; розвиток власної лісопереробки за рахунок придбання необхідного сучасного обладнання та енергоощадних технологічних ліній.

The presented material is devoted to the important issue of reforming the forestry complex in the context of ensuring the appropriate level of its competitiveness in economic and social aspects. In particular, the author developed a conceptual model for the formation of the competitiveness of the forestry complex, which covers the main strategic directions of forest sector reform at both the macro and micro levels. The proposed model provides for the following components to increase the

competitiveness of the forestry complex: legal, investment and innovation support for the effective development of enterprises in the industry.

Legal support provides for the need to develop and adopt certain regulations aimed at creating favorable tax, customs, credit and institutional conditions for the functioning of the industry. Investment support involves the introduction of portfolio investment for state forestry enterprises; application of the mechanism of state guarantees to ensure the protection of the rights of foreign investors; the possibility of concluding direct long-term agreements between forestry enterprises and foreign investors; creation of joint ventures with woodworking business entities and concluding agreements with local governments and agro-industrial production entities; renewal of existing or purchase of new facilities for primary processing of raw materials as a basis for other subsectors of the complex; formation of non-statutory formations in the form of clusters and innovation parks in forestry regions.

Innovative support involves the development of diversification (organization of production and sale of solid biofuels, the beginning of the industry (production and sale) of the required planting material and the development and promotion of health resorts, the formation of competitive crops on forest lands); organization of marketing management system at forestry enterprises; development of own wood processing due to the purchase of the necessary modern equipment and energy-saving technological lines.

Ключові слова: лісове господарство; конкурентоспроможність; еколого-економічне забезпечення; правове забезпечення; лісові ресурси.

Key words: forestry; competitiveness; ecological and economic provision; legal provision; forest resources.

Постановка проблеми. За висновками окремих вчених [1] до головних екологічних та фінансово-господарських проблем, що характеризують сучасний стан лісогосподарського комплексу, слід віднести: недостатню лісистість території України (15,9% при оптимальному рівні – 20%) та тривалий час лісовирощування, який нараховує від 60 до 120 років; знецінення лісових насаджень в результаті надмірних рубок догляду і формування лісу, відсутності повноцінних засобів боротьби зі шкідниками лісу та лісовими пожежами, особливо в південно-східних регіонах; високий рівень фізичного (65-70%) та морально зносу основних засобів галузі; залежність біологічних процесів росту і розвитку деревних рослин від впливу неконтрольованих чинників природи (тепло, світло, волога, якість ґрунту тощо); низькоефективне використання лісової продукції при експорті дров, палет та інших товарів з незначною часткою доданої вартості, що призводить до зменшення валютної виручки лісової галузі; відсутність сучасних технологій раціонального використання відходів та деревних решток тощо.

Звичайно, наведений перелік проблем не включає, в першу чергу, необхідність нормативно-правового забезпечення ефективного функціонування лісогосподарського комплексу, а також низку проблем, пов'язаних з впровадженням фінансового та організаційно-економічного механізмів діяльності лісогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день практика лісокористування не змогла призвести до успішного функціонування підприємств лісогосподарського комплексу. Тобто, частина суб'єктів господарювання, не маючи достатньої бюджетної підтримки, не в змозі забезпечити належний рівень підтримки екологічної, економічної та соціальної стійкості лісових насаджень. Це, в першу чергу, стосується південних та південно-східних регіонів країни, які характеризуються незначним рівнем лісистості, а відповідно лісогосподарські підприємства на мають сировинної бази для отримання достатнього рівня доходності.

Економічними, соціальними та екологічними проблемами розвитку лісогосподарського комплексу займалася низка вітчизняних вчених, зокрема І.Антоненко, Я.Бойко, Р.Дубас, О.Дребот, Я.Коваль, І.Лицур, М.Шершун, О.Фурдичко, І.Ярова та інші. Їх дослідження в значній частині сформуливали основні напрями реформування лісової галузі, особливо в соціальному та економічному аспектах. В той же час зазначені вчені в своїх наукових доробках не приділяли значної уваги еколого-економічному аспекту підвищення конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу, що обумовило необхідність проведення таких досліджень.

Формулювання цілей статті. Розробка концептуальної моделі формування конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу України та обґрунтування основних заходів щодо її реалізації в контексті еколого-економічного використання лісових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день фахівці-практики обґрунтовують такі напрями збільшення рівня конкурентоспроможності лісгосподарського комплексу: використання вітчизняної лісосировини та зменшення залежності лісгосподарських підприємств від її імпорту; раціональне використання всієї біомаси дерева, в тому числі низькосортної сировини і відходів рубок головного користування та рубок формування і догляду за лісом; покращення технологій лісовідтворення, зокрема впровадження плантаційного лісорозведення, вирощування насаджень із швидкорослих деревних порід та введення, за можливості, в лісові культури високопродуктивних деревних порід з метою їх вилучення в процесі рубок формування і догляду за лісом; розвиток вітчизняного машинобудування для потреб лісгосподарського комплексу; формування необхідних умов для залучення інвестицій, що сприяло б впровадженню сучасних техніко-технологічних новацій, а відповідно і дозволило б конкурувати продукції лісгосподарського комплексу як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

В цьому контексті, безумовно, насамперед, потребує якнайшвидшого дослідження питання розробки концептуальної моделі формування конкурентоспроможності лісгосподарського комплексу, яка охоплювала б стратегічні напрями реформування лісової галузі як на макро-, так і на мікрорівні. Вивчаючи питання сучасного стану функціонування лісгосподарського комплексу, нами вбачаються основні три складові забезпечення належного рівня його конкурентоспроможності: правове, інвестиційне та інноваційне середовища ефективного розвитку підприємств галузі, що відображено на рисунку 1.

Перший концептуальний напрям передбачає необхідність розробки і прийняття певних нормативно-законодавчих актів, скерованих на формування сприятливих податкових, митних, кредитних та інституціональних умов функціонування галузі. В першу чергу, це стосується зменшення (або відміну) оподаткування діяльності лісгосподарських підприємств в частині нещодавно прийнятого податку на землі лісгосподарського призначення, що створює додатковий, іноді, неадекватний податковий тиск на підприємства галузі. До того ж вони й так оподатковуються у вигляді рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та достатньо високого рівня відрахувань з прибутку підприємств у вигляді дивідендів (80-90%). Крім того, потребує законодавчого урегулювання (або відміну) рівень ввізного мита на сучасне високотехнологічне деревообробне обладнання, яке обмежує потенційну можливість збільшення обсягів виробництва готової продукції з високою часткою доданої вартості.

Рис. 1. Модель формування конкурентоспроможності лісгосподарського комплексу

Надзвичайно важливим є прийняття на законодавчому рівні змін, що стосуються можливості отримання лісгосподарським підприємствам державної компенсації за банківські кредити (аналогічно програмі «Теплі кредити»), можливості використання заставних активів для їх отримання (в першу чергу, це круглі лісоматеріали та готова дерев'яна продукція суб'єктів господарювання) та спрощення механізму використання процедури лізингу. Такий крок призведе до надходження на підприємства дешевих позикових коштів, що уможливить здійснення процесів оновлення та модернізації основних засобів та іншого обладнання для лісорозведення та лісозаготівлі.

Серед доцільних та необхідних законодавчих нормативів слід відмітити і ті, що сприятимуть процесу запровадження в практику лісокористування різноманітних спільних підприємств та позастатутних об'єднань (кластерів, науково-виробничих технологічних парків) з центром навколо лісгосподарських підприємств, що

можливо започаткувати, наприклад, на Поліссі або в Карпатському регіоні як бюджетоутворюючих суб'єктів господарювання для окремих територіальних громад. Такі об'єднання сприятимуть укрупненню фінансових ресурсів, можливості лобювання інтересів всіх учасників, реалізацію капіталомістських проектів та в результаті отримання синергетичного ефекту від спільної діяльності. Ефективним вважається прийняття нормативних документів щодо передачі в постійне користування Державному агентству лісових ресурсів України тих земель лісгосподарського призначення, які знаходяться в резерві (нараховується близько 7% від загальної площі), та тих територій, які знаходяться в постійному користуванні різноманітних центральних органів виконавчої влади. Як правило, такі землі лісгосподарського призначення характеризуються низькоповнотними та малоцінними лісовими насадженнями, в яких відсутній належний рівень проведення рубок формування та догляду за лісом, не забезпечується їх якісна охорона та захист від лісових шкідників, пожеж та самовільних рубань.

Другий блок представленої концептуальної моделі формування конкурентоспроможності пов'язаний із необхідністю залучення додаткових інвестицій, оскільки власного прибутку підприємств в результаті їх надмірного оподаткування, на наш погляд, недостатньо для оновлення основних засобів в лісгосподарському комплексі. В результаті цього процес реалізації продукції лісової галузі не в змозі конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках через високу ціну (або низьку якість) товарів [2].

В першу чергу, серед основних факторів, що обмежують інвестиції в галузь, слід відмітити недорозвиненість вітчизняного фінансового ринку в частині можливого портфельного інвестування державних лісгосподарських підприємств. Але, по тій же причині для підвищення інвестиційної привабливості лісгосподарських підприємств необхідно та можливо розробити і впровадити механізм державних гарантій задля забезпечення захисту прав інвесторів. Тим більше, лісгосподарські підприємства є інвестиційно привабливими, оскільки на основі постійного процесу оновлення лісовпорядчих матеріалів мають достовірну інформацію щодо наявності лісових ресурсів певної якості і в певних обсягах по всій території країни [3].

Іншим обмежуючим фактором в процесі залучення інвестицій виступає відсутність можливості прямих довгострокових договорів між лісгосподарськими підприємствами та іноземними інвесторами щодо продажу останнім необробленої деревини при дотриманні вимог антимонопольного законодавства. Негативним чинником належного рівня інвестиційних процесів в галузі є відсутність законодавчих передумов для створення спільних підприємств із суб'єктами деревообробного підприємництва. В умовах децентралізаційних процесів керівництву лісгосподарських підприємств слід окремо напрацьовувати систему спільних угод з органами місцевого самоврядування щодо реконструкції паркових зон, утримання лісових насаджень вздовж річок та водойм тощо, а також із суб'єктами агропромислового виробництва щодо догляду за існуючими та створення нових полезахисних лісосмуг як потужного фактора підвищення урожайності сільськогосподарських культур.

Слід зазначити, що в умовах запровадженої заборони експорту лісу-кругляка виникає потреба в збільшенні інвестиційних ресурсів для оновлення існуючих або закупівлю нових додаткових власних переробних потужностей лісгосподарських підприємств, що обумовлено необхідністю своєчасної переробки частини нерелізованої деревини, наприклад, в дерев'яну продукцію. В умовах власного виробництва готової продукції виникають відходи, які за сучасних технологій можуть бути використані в супутніх підгалузях. В контексті зазначеного актуальним є питання формування позастатутних формувань (як об'єднання окремих юридичних осіб) у вигляді кластерів та інноваційних парків в сировинних регіонах, наприклад, по виробництву меблевої продукції, товарів целюлозно-паперової та лісохімічної промисловості.

Третій стратегічний напрям концептуальної моделі формування конкурентоспроможності лісгосподарського комплексу направлений на впровадження на ньому різноманітних організаційних, виробничих та фінансових інновацій (інноваційне середовище). В першу чергу, слід запропонувати диверсифікацію виробництва як необхідний базис щодо впровадження інновацій, яка сприятиме збільшенню доходів державних лісгосподарських підприємств. Вказаний напрям інноваційного розвитку лісгосподарського комплексу вже започатковано окремими суб'єктами господарювання, але не отримав належного поширення. Це, в першу чергу:

- організація виробництва та реалізації твердих видів біологічного палива (шляхом створення енергетичних плантацій швидкорослих культур, а також використання відходів лісозаготівельної діяльності), що матиме попит в умовах прямих договорів з комунальними підприємствами регіону;

- формування на відповідних землях лісгосподарського призначення конкурентних посівів сільськогосподарських культур з подальшою реалізацією їх в закладах та установах, підпорядкованих органам місцевого самоврядування;

- започаткування індустрії (виробництво та реалізація) затребуваного садивного матеріалу, особливо на наближених до міських центрів землях лісгосподарського призначення;

- розвиток та популяризація оздоровчо-санаторних закладів (в Карпатському регіоні та на прибережних територіях Чорного та Азовського морів) тощо [4].

Наступним необхідним кроком в контексті інноваційного розвитку лісгосподарського комплексу є запровадження системи маркетингового менеджменту. Зазначена організаційна новація обумовлено наступними чинниками: спостерігається низька еластичність пропозиції деревини через довгий період відновлення лісосировинних ресурсів та існуючі екологічні імперативи щодо зменшення площі експлуатаційних лісових насаджень; залежність виробництва круглих лісоматеріалів від попиту на кінцеву

продукцію споживання; ринок круглого лісу є ринком продавця з ознаками монополізації через регламентовану підпорядкованість лісгосподарських підприємств центральному органу виконавчої влади; незакінчений процес сертифікації у лісовій галузі свідчить про часткову відповідність екологічним стандартам лісопродукції та системи ведення лісового господарства; відносно рівномірний обсяг планування лісозаготівель, який не завжди узгоджується з кон'юнктурою попиту на деревину.

Науковці лісового господарства виокремлюють декілька проблем, пов'язаних з можливістю впровадження маркетингового менеджменту на підприємства галузі [5]: відсутність ефективного організаційно-економічного механізму та інституціональних передумов розвитку маркетингового менеджменту; повна або часткова відсутність інструментів сучасного маркетингового менеджменту. До того ж, за визначенням науковців-практиків, головними інструментами маркетингової політики просування продукції державних лісгосподарських підприємств є персональний продаж та стимулювання збуту [6]. В першу чергу, при запровадженні маркетингової політики стимулювання збуту продукції лісгосподарського комплексу необхідно ідентифікувати затребуваний асортимент продукції підприємства та визначити шляхи їх реалізації. Традиційним товаром лісової галузі є кругла деревина необроблена, дрова паливні, другорядні лісові матеріали (хвойна лапка, живиця), продукція побічного користування (гриби, ягоди, лікарська сировина), в окремих регіонах - дерев'яна продукція, пелети, піддони, садивний матеріал тощо.

Нині доведено, що ринок лісової продукції вважається ринком продавця, що обумовлює необхідність проведення рекламної діяльності на підприємствах лісової галузі, яка у вигляді реклами в засобах масової інформації та певної поліграфічної реклами повинна ефективно працювати. Як вже зазначалося, іншим інструментом маркетингової політики збуту має бути персональний продаж, що передбачає поширення актуального інформаційного матеріалу серед працівників підприємств галузі. Для реалізації технологій персонального продажу необхідно на підприємствах організувати відповідні семінари і наукові конференції, презентації та прес-конференції, а також здійснювати випуск прес-релізів, публікацію статей тощо.

Наступним напрямом формування інноваційного середовища щодо зміцнення конкурентоспроможності лісгосподарського комплексу є формування, особливо в сировинних регіонах країни, власної первинної та поглибленої переробки деревини шляхом придбання необхідного сучасного обладнання та енергоощадних технологічних ліній. Слід відмітити, що не кожне лісгосподарське підприємство в змозі організувати випуск готових товарів зі значною доданою вартістю, але такі приклади вже існують на сьогоднішній день. В той же час, розвиток такої діяльності дозволить певним чином компенсувати втрати підприємствам галузі, пов'язані із обмеженням експорту лісу-кругляка, та перейти на безвідходні виробництва (наприклад, фанери та ДВСП) або на виробництво іншої продукції.

Всі інші фактори підвищення конкурентоспроможності лісгосподарських підприємств залишаються класичними та повинні бути реалізовані його менеджментом, зокрема, це ефективність кадрової політики, політики оплати праці, цінової політики, управління запасами, фінансами та виробництвом тощо. Безсумнівно, в результаті оптимального поєднання всіх зазначених стратегій підприємства лісової галузі зміцнять свою конкурентоспроможність та підвищать якість та конкурентність своєї продукції (послуг) як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Висновки. Таким чином, в результаті дослідження запропоновано концептуальну модель формування конкурентоспроможності лісгосподарського комплексу, яка включає основні три складові: правове, інвестиційне та інноваційне забезпечення ефективного розвитку підприємств галузі. За кожним із напрямів сформовано відповідний комплекс заходів щодо реалізації запропонованої моделі. Окремо виділено ті причини, які перешкоджають формуванню сприятливих умов для результативного функціонування лісгосподарського комплексу, особливо в контексті екологізації діяльності такого унікального промислового виробництва як лісгосподарський комплекс.

Список використаної літератури.

1. Кахович О. Лісове господарство. Актуальні проблеми галузі та шляхи їх вирішення / О. Кахович, Г. Тюленева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24123.doc.htm
2. Шершун М.Х., Дребот О.І. Лісовий сектор Європи у контексті змін форм власності та реформування системи управління лісового господарства. Науковий вісник НЛТУ України, Вип. 22.4. - 2012. - С. 307-315.
3. Ярова І.Є. Розвиток еколого-економічних механізмів у системі сталого управління лісгосподарськими підприємствами. Механізм регулювання економіки. 2010. № 4. - С. 198-207.
4. Дубас Р.Г., Дядченко І.І. Теоретичні засади антикризового управління лісокористуванням півдня України. Науково-практичний журнал «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку», Київ. 2018. - №15. - С. 66-73.
5. Кравець П. В. Рекомендації щодо удосконалення інструментів маркетингового менеджменту на підприємствах лісового господарства / П. В. Кравець, Г. С. Домашовець, А. Г. Лащенко та ін. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2012. – 26 с.
6. Ковбаса Т.А. Застосування системи маркетингового менеджменту на підприємствах лісового господарства / Т. А. Ковбаса // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2017. - Вип. 23(2). – С. 34-37.

References.

1. Kakhovych, O. and Tiuleneva, H. (2007), "Forestry. Current problems of the industry and ways to solve them", available at: http://rusnauka.tsom/21_NIEK_2007/Etsonomits/24123.dots.htm (Accessed 25 Aug 2021).
2. Shershun, M.Kh. and Drebot, O.I. (2012), "The forest sector in Europe in the context of changes in ownership and reform of the forest management system", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22.4, pp. 307-315.
3. Yarova, I.Ye. (2010), "Development of ecological and economic mechanisms in the system of sustainable management of forestry enterprises", *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, vol. 4, pp. 198-207.
4. Dubas, R.H. and Diadchenko, I.I. (2018), "Theoretical principles of anti-crisis management of forest use in southern Ukraine", *Naukovo-praktychnyj zhurnal «Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku»*, vol. 15, pp. 66-73.
5. Kravets', P.V. Domashovets', H.S. and Laschenko, A.H. (2012), *Rekomendatsii schodo udoskonalennia instrumentiv marketynhovooho menedzhmentu na pidpriemstvakh lisovoho hospodarstva* [Recommendations for improving marketing management tools in forestry enterprises], TsP «KOMPRYNT», Kyiv, Ukraine.
6. Kovbasa T.A. (2017), "Application of the marketing management system at forestry enterprises", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, vol. 23(2), pp. 34-37.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2021 р.